

نقدی بر پیامدهای سیاست‌های تحدید موالید در ایران: یک مطالعه مروری

سیده فاطمه نصر تی هادی آباد^۱، سید مجید صدرزاده^۲، فاطمه زهرا کریمی^{۳،۴*}

^۱ کارشناس ارشد مامایی، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، مشهد، ایران

^۲ استادیار، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، مشهد، ایران

^۳ استادیار، مرکز تحقیقات مراقبت‌های پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، مشهد، ایران

^۴ دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، مشهد، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۰۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۳۱

چکیده

مقدمه: امروزه تحولات جمعیتی تقریباً تمام جوانب زندگی انسان را تحت تاثیر قرار داده و یکی از نیروهای اصلی موثر بر تغییرات اقتصادی- اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و تکنولوژیک در سراسر جهان به شمار می‌آید. کشور ایران در سال‌های گذشته با مشکل جمعیتی مواجه بوده و به عنوان ساده‌ترین راه حل، سیاست‌های تحدید موالید اتخاذ شده است که تاثیر بسزایی بر فرآیند توسعه داشته است. مطالعه حاضر با هدف نقدی بر پیامدهای سیاست‌های تحدید موالید در ایران انجام شده است.

روش‌ها: در این مطالعه مروری، مستندات بدون محدودیت زمانی با استفاده از کلیدواژه‌های جمعیت، تنظیم خانواده، سیاست تحدید موالید، باروری و ایران به تنهایی یا به صورت ترکیبی و معادل انگلیسی آن‌ها (Population، Family Planning، Birth Control، Fertility، Policy، Iran در پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی و انگلیسی PubMed، Scopus، Magiran، SID، Google Scholar و وب سایت وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، شورای عالی انقلاب فرهنگی، مرکز آمار ایران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، سازمان بهداشت جهانی و سازمان ملل جست‌وجو شد و بر روی مستندات جمع‌بندی شده نقد صورت گرفت.

نتایج: اتخاذ سیاست‌های تحدید موالید در ایران باعث شده است که با کاهش باروری، جمعیت کشور به سمت سالمندی سوق داده شود و منجر به وارونه شدن هرم جمعیتی در ایران شود که مشکلات و چالش‌های قابل ملاحظه‌ای برای توسعه پایدار در کشور به وجود آورده است.

نتیجه‌گیری: اگر کشور ایران، آهنگ نزولی رشد جمعیت خود را تحدید ننماید، در چند سال آینده، علاوه بر کاهش خطرناک جمعیت با مشکل سالخوردگی جمعیت نیز روبرو خواهد بود که تبعات اقتصادی و اجتماعی بسیاری را برای کشور به دنبال خواهد داشت، لذا میزان باروری و ساختار جمعیت سالخورده ایران باید در مرکز توجهات قرار گیرد، همچنین اتخاذ سیاست‌های تشویق باروری ضروری به نظر می‌رسد.

کلیدواژه‌ها: جمعیت، سیاست تحدید موالید، تنظیم خانواده، باروری، ایران

مقدمه

امروزه تحولات جمعیتی تقریباً تمام جوانب زندگی انسان را تحت تاثیر قرار داده و یکی از نیروهای اصلی موثر بر تغییرات اقتصادی-اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و تکنولوژیک در سراسر جهان به شمار می‌آید (۱). از این رو رابطه بین جمعیت و تحولات اقتصادی و اجتماعی در زمان‌های مختلف همواره مورد توجه قرار داشته است و به دلیل اهمیت فراوان این تحولات در دو قرن اخیر و دخالت بارز عوامل جمعیتی در آن منجر به توسعه مطالعات در جهت شناسایی رابطه بین جمعیت و توسعه شده است (۲). سال‌هاست که اقتصاددانان به این باور رسیده‌اند که سرمایه همیشه محور اصلی بخش‌های توسعه بوده است و سال‌ها سرمایه مادی بود که عامل توسعه به شمار می‌رفت، حتی در دهه ۱۹۵۰ کارشناسان تصور می‌کردند که عامل عمده عقب‌ماندگی کشورهای در حال توسعه ناشی از کمبود سرمایه‌های مادی است (۳-۵). اما امروزه این حقیقت مسلم شده است که تزریق مقادیر زیادی سرمایه فیزیکی در کشورهای در حال توسعه لزوماً منتهی به تسریع رشد و توسعه نخواهد شد. مگر آنکه این کشورها از نیروی انسانی متخصص و توسعه یافته برخوردار باشند. با مشخص شدن نقش نیروی انسانی در توسعه، گونه دیگری از سرمایه یعنی سرمایه انسانی نیز به تدریج جایگاه شایسته خود را در تحلیل‌ها و برنامه‌ریزی‌های توسعه باز یافت (۳، ۴).

در حقیقت آن چیزی که در نهایت خصوصیت و روند توسعه جوامع را تعیین می‌کند نیروی انسانی آن کشور است نه سرمایه و منابع مادی آن، البته استفاده موثر از این نیروی انسانی در فرایند توسعه اقتصادی و اجتماعی نقش مهمی دارد و می‌تواند اهداف توسعه را تحقق بخشد. به همین دلیل است که امروزه تاکید بر سرمایه‌های مادی برای رشد و توسعه بشدت کاهش یافته است و در عوض

سرمایه‌گذاری در نیروی انسانی به عنوان عامل توسعه، مورد توجه بیشتری واقع شده است (۳-۵).

لذا امروزه آنچه در همه راهبردهای ارایه شده از سوی صاحب‌نظران توسعه مورد تاکید قرار گرفته و تجربه کشورهای توسعه یافته نیز آن را تایید کرده است، نقش انسان‌ها به عنوان مهم ترین منابع توسعه اقتصادی و اجتماعی است. این مهم تا به آنجا مورد توجه واقع شده است که عموم اندیشمندان معتقدند منابع انسانی، پایه اساسی تحولات نوین زندگی است و توسعه ملی بر محور نیروی انسانی تحقق می‌یابد. کشوری که نتواند دانش و بینش انسان‌ها را توسعه دهد و آنها را از پرورش هدفدار برخوردار سازد و از این سرمایه در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بهره‌برداری کند؛ قادر نخواهد بود هیچ چیز دیگری را توسعه بخشد، زیرا امروزه مزیت دسترسی به منابع طبیعی در امکان بهره‌مندی از شاخص‌های توسعه و موفقیت در رقابت اقتصاد بین‌المللی جای خود را به مزیت بهره‌مندی از نیروی انسانی محقق، خلاق و مبتکر داده است؛ نیرویی که قادر است منابع و امکانات لازم توسعه را بیافریند. در واقع منابع انسانی جزو منابع لایزال تلقی می‌شوند و از طرف دیگر کم توجهی به آن، کلیه منابع دیگر را تحت تاثیر قرار می‌دهد (۶، ۷).

در دهه‌های گذشته، در جامعه ایران در به دلیل عدم برنامه‌ریزی هدفمند و آینده‌نگر، مشکلات ناشی از افزایش جمعیت بیش از آنچه تصور می‌رفت، نمود یافت و در برخی موارد نیز به بحران تبدیل شد که در نهایت منجر به تصویب سیاست‌های مرتبط با تحدید مولید گشت. اما واقعیت این است که با برنامه‌ریزی‌های درست و اتخاذ راهکارهای مناسب، دغدغه چندان در زمینه رشد جمعیت وجود نخواهد داشت. بنابراین به جای نگرانی از افزایش جمعیت بایستی سیاست‌گذاران، دولت‌مردان و برنامه‌ریزان،

مخاطره می‌اندازد و چنانچه میزان رو به کاهش باروری پذیرفته شود در آن صورت جامعه با کمبود نیروی انسانی (که از سطح بالاتر انگیزش و تمایل جهت اقدام به نوآوری در زمینه فعالیت‌های اقتصادی برخوردارند) مواجه خواهد شد (۱۰). در ایران در سال ۱۳۶۸، برنامه‌ای با عنوان «تنظیم خانواده» ابلاغ شد که براساس آن وزارتخانه‌های بهداشت، فرهنگ و آموزش عالی، آموزش و پرورش و نیز صدا و سیما مسئولیت اجرای برنامه‌های آموزشی و تبلیغاتی مختلفی را به منظور فرهنگ‌سازی برای کنترل جمعیت بر عهده گرفتند. در سال ۱۳۶۹، شورایی به عنوان «شورای تحدید موالید» تشکیل شد و در سال در سال ۱۳۷۲، «قانون تنظیم خانواده» به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید (۱۱).

متأسفانه در کشور ایران در سال‌های گذشته به دلیل به فعلیت در نیامدن همه امکانات و ظرفیت‌های بالقوه و توسعه نیافتگی کشور، با مشکل پرجمعیتی مواجه بوده و به عنوان ساده‌ترین راه‌حل، سیاست‌های تحدید موالید اتخاذ شده است که تاثیر شگرفی بر فرآیند توسعه داشته است (۱۲).

به طور کلی می‌توان گفت در قرن ۲۱ توسعه نیافتگی بزرگترین بحران بسیاری از کشورهای در حال توسعه جهان است. در هر صورت تمام جوامع بشری هر کشوری بایستی در راه توسعه کوشش نمایند، زیرا توسعه هدفی است که همه مردم آن را ضروری و حیاتی می‌دانند. از آنجا که موضوع جمعیت، ساختارها، توانمندی‌ها و ترکیب آن یکی از مسائل بنیادین در توسعه می‌باشد و به دلیل آنکه تحقق توسعه بدون توجه به مسئله جمعیت در بسیاری از کشورهای جهان سوم عملاً ممکن نیست؛ لذا در ایران نیز پرداختن به جمعیت و مسایل مرتبط با آن به ویژه سیاست تحدید موالید به خاطر مقتضیات و شرایط کشور طی سال-

به منظور بهره‌مندی از پتانسیل‌های جمعیت برنامه‌ریزی-های لازم را سرلوحه امور قرار دهند؛ چرا که افزایش درصد جمعیت، موجب افزایش تولید ناخالص داخلی می‌شود و به طور طبیعی افزایش تولید سرانه را به دنبال دارد. از سوی دیگر کمبود نیروی انسانی متخصص باعث کندی در پیشرفت اقتصادی یک کشور می‌شود. یک کشور هر اندازه هم که منابع طبیعی و سرمایه کافی داشته باشد چنانچه فاقد نیروی انسانی لازم و در حد احتیاج باشد، نمی‌تواند به برنامه‌های اساسی که برای روند توسعه لازم است روی آورد (۴، ۸).

در واقع نیروی انسانی با فرآوری خود به آفرینش دارایی‌های ملی و ساختن مصنوعات و تولیدات می‌پردازد، سرچشمه اقتصاد و تولید به شمار می‌آید و یکی از سازه‌های بنیادی در برنامه‌ریزی اقتصادی و طراحی حیات اجتماعی در هر کشور پیشرفته یا رو به پیشرفت محسوب می‌شود. به عبارتی در تحلیل‌های اقتصادی، نیروی انسانی از مهمترین عوامل تولید است که به واسطه مشارکت و نقش‌آفرینی در فرایند تولید، خواه به لحاظ سخت‌افزاری - به صورت فیزیکی و دستی- به لحاظ نرم‌افزاری - به شکل فکری، مدیریتی و تکنولوژیکی منزلت ممتازی در روند تولید ایفا می‌نماید؛ تا حدی که با اطمینان می‌توان گفت جوامعی که توانسته‌اند با بهره‌گیری از برنامه‌ریزی صحیح و متکی به اصول و قواعد علمی، نیروی انسانی کارآمد و خلاق را پرورش دهند، به راحتی بر کمبودهای ناشی از دیگر عوامل تولید، فائق آمده و شرایط و بستر مطلوبی برای رشد اقتصادی فراهم نموده‌اند (۳، ۹).

یکی از عوامل موثر بر منابع انسانی در کشورها، اتخاذ سیاست‌های تحدید موالید است. در ارتباط با سیاست‌های تحدید موالید، دیوید مک کلند (David McClelland) اظهار می‌دارد که برنامه‌های کنترل جمعیت، ایجاد زمینه‌ها و انگیزه‌های لازم برای بهره‌وری اقتصادی فزاینده را به

فعالیت (به طور خاص) خواهد شد. یک ساختار سنی سالخورده، نیروی محرکه‌ی لازم برای کاهش جمعیت را فراهم می‌سازد، درست به همان صورتی که یک ساختار سنی جوان نیروی محرکه‌ی افزایش جمعیت را فراهم می‌سازد (۵، ۱۳).

در طی سال‌های اخیر در اثر اجرای سیاست‌های تحدید موالید، سطح باروری و به دنبال آن آهنگ رشد سالانه جمعیت در کشور کاهش قابل توجهی یافته است. طبق آخرین سرشماری انجام شده از سوی مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۰، جمعیت ایران ۷۵ میلیون و ۱۴۹ هزار و ۶۶۹ نفر بوده است، در حالی که در سال ۱۳۸۵ جمعیت کشور ۷۰ میلیون و ۴۹۵ هزار و ۷۸۲ نفر بود؛ به این ترتیب طی پنج سال منتهی به سال ۹۰، جمعیت ایران کمتر از ۵ میلیون نفر رشد داشته است. میزان باروری کل از ۵/۶ نوزاد زنده برای هر زن ایرانی در سال ۱۳۶۵ به کمتر از ۳ نوزاد رسیده است، در مورد بعد خانوار در فاصله سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۹۰ سیر نزولی رخ داده است، در سال ۱۳۶۵، ۵/۱ نفر، سال ۱۳۷۵، ۴/۸ نفر، سال ۱۳۸۵ به ۴ نفر و در سال ۹۰ به عدد ۳/۵ نفر رسیده است. میزان رشد سالانه جمعیت از ۳/۲ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۱/۶۲ درصد در سال ۱۳۸۵ و ۱/۲۹ درصد در سال ۱۳۹۰ کاهش یافته است، حتی در سال ۱۳۹۰ نرخ رشد جمعیت کشور پایین تر از سطح مورد انتظار یعنی ۲/۳ درصد بوده است و رشد سالانه جمعیت در کشور در این سال در مقایسه با سال ۱۳۶۵ به کمتر از نصف کاهش یافته است. نسبت جمعیت کمتر از ۱۵ سال در سال ۱۳۶۵، ۴۵/۵ درصد، در سال ۱۳۷۵، ۳۹/۵ درصد، در سال ۱۳۸۵ این رقم به ۲۵/۱ درصد و در سال ۱۳۹۰ به ۲۳/۴ درصد رسیده است. نسبت جمعیت سالخورده (۶۵ ساله و بیشتر) در سال ۱۳۶۵ از ۳ درصد به ۴/۴ درصد در سال ۱۳۷۵ و ۵/۲ درصد در سال ۱۳۸۵ و ۵/۷ درصد در سال ۱۳۹۰ صعود کرده است (۱۴).

های اخیر اهمیتی دوچندان یافته است. این مطالعه با هدف نقد سیاست‌های تحدید موالید در ایران صورت گرفت.

مواد و روش‌ها

مطالعه حاضر یک مطالعه مروری است. مستندات بدون محدودیت زمانی با استفاده از کلیدواژه‌های جمعیت، تنظیم خانواده، سیاست تحدید موالید، باروری و ایران به تنهایی یا به صورت ترکیبی و معادل انگلیسی آنها *Population*، *Family Planning*، *Birth Control Policy*، *Iran*، *Fertility* در پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی و انگلیسی *PubMed*، *Scopus*، *Magiran*، *SID*، *Google Scholar* و وب سایت وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، شورای عالی انقلاب فرهنگی، مرکز آمار ایران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، سازمان بهداشت جهانی و سازمان ملل جست‌وجو شد. معیار اصلی ورود به مطالعه شامل مستنداتی بود که کلیدواژه‌های ذکر شده فوق را داشته و مرتبط با هدف مطالعه حاضر بودند. با مقایسه دیدگاه مستندات مختلف در مورد جمعیت و سیاست‌های تحدید موالید و تبعات اتخاذ این سیاست‌ها بر جمعیت و توسعه در ایران، جمع بندی مطالب و نقد صورت گرفت.

نتایج

تغییرات در ترکیب سنی، یکی از پیامدهای سیاست‌های تحدید موالید و باروری پایین یک کشور است، که می‌تواند تأثیر تعیین‌کننده‌ای بر ساختارهای اقتصادی اجتماعی و سیاسی جامعه بگذارد. هنگامی که نسبت افراد سالمند در کل جمعیت در یک دوره‌ی زمانی کوتاه به طور چشمگیری افزایش می‌یابد، نهادهای اقتصادی اجتماعی به سختی می‌توانند خود را با ساختار جدید انطباق دهند. یک جمعیت سالخورده، در نهایت منجر به کاهش رشد جمعیت کل کشور (به طور کلی) و جمعیت واقع در سنین کار و

همانطور که اشاره شد با ظاهر شدن آثار کنترل جمعیت ناشی از استمرار سیاست‌های تحدید موالید از سال ۱۳۷۰، کاهش نسبت افراد کم تر از ۱۵ سال و افزایش نسبت افراد سالخورده رخ داده است. به دلیل همین تحول ساخت سنی جمعیت، هرم سنی جمعیت ایران که همواره پایه‌ای گسترده داشته و از ساختاری جوان برخوردار بوده است در دهه‌های اخیر به سبب کاهش باروری، قاعده‌ای باریک و رأس گسترده‌ای (استوانه‌ای) پیدا کرده است و این به مفهوم معکوس شدن هرم سنی در ایران است و سالخورده شدن جمعیت ایران است (۸، ۱۵، ۱۶، ۱۸).

به طور خلاصه کاهش باروری در بلندمدت باعث می‌شود که نسبت جمعیت زیر ۱۵ سال به طور مستمر کاهش، از سوی دیگر نسبت جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر افزایش یابد، استمرار این وضع می‌تواند ترکیب سنی جمعیت را تغییر داده و جمعیت را به سوی سالخوردگی سوق دهد (۱۳، ۱۶) که می‌تواند منجر به افزایش نسبت وابستگی یا بار تکفل شود. در واقع هر چه نسبت سالمندان در بین گروه‌های سنی بیش‌تر باشد، به دلیل آنکه، از چرخه کار و فعالیت خارج می‌شوند، به جمعیت واقع در سنین کار متکی می‌شوند و لذا بار تکفل سالخوردگی افزایش یافته و فشار بیشتری به افرادی که از نظر اقتصادی فعال هستند تحمیل خواهد شد. در نتیجه هرچه سالخوردگی یک جامعه افزایش یابد، بار تکفل و وابستگی نیز بالا رفته و این مساله بار مالی سنگینی را به دوش افراد واقع در سنین کار تحمیل می‌کند. امروزه ملاحظه می‌شود با توجه به سیاست‌های اتخاذ شده در دهه های قبلی و کاهش نرخ‌های باروری (بعنوان مهمترین نیرویی که موجب ایجاد سالمندی جمعیت می‌شود)، شاخص سالخوردگی افزایش یافته است که نشانه‌ای از پیرتر شدن جمعیت و افزایش بار تکفل و وابستگی می‌باشد (۵، ۹، ۱۶، ۱۹-۲۲).

توجه به این آمارها و هم چنین تحولات شاخص‌های گذار سنی کشور بیانگر این موضوع است که ایران مرحله اول و دوم انتقال سنی را پشت سر گذاشته و هم اکنون مرحله سوم انتقال سنی را تجربه می‌کند. مرحله سوم انتقال سنی (افزایش تعداد میان سالان) از سال ۱۳۹۰ آغاز و تا سال ۱۴۱۰ ادامه خواهد داشت. در این مرحله به تدریج و با سرعتی فزاینده تعداد سالمندان جمعیت کشور افزایش خواهند یافت؛ به طوری که نزدیک به ۲۶ درصد از جمعیت کشور در گروه‌های سنی ۵۵ تا ۷۴ ساله قرار خواهند گرفت و بیش از ۵ درصد جمعیت در سنین بالای ۷۵ سال خواهند بود. به عبارتی الگوی سنی سالخورده از سال ۱۴۱۰ به بعد بر ساختمان سنی جمعیت کشور غالب خواهد شد (۱۵).

در واقع ظاهر شدن آثار کنترل جمعیت و کاهش سریع باروری ناشی از استمرار سیاست‌های تحدید موالید از سال ۱۳۷۰ به بعد باعث شده است که ساختار سنی جمعیت ایران از وضعیت جوانی خارج شده و به سوی سالخوردگی و پیری سوق پیدا کند (۱۶).

حتی تجارب چند دهه اخیر کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران حاکی از آن است که به علت تاثیر متقابل دو عامل بالا رفتن امید به زندگی و کاهش باروری در افزایش سن جمعیت، فرایند سالخوردگی در این کشورها به مراتب سریع تر از آنچه در کشورهای اروپایی دیده شده، اتفاق بیفتد (۱۷).

بر اساس پیش بینی انجام شده تا پایان سال ۲۰۳۰ میلادی جمعیت ایران به ۹۰ میلیون تن می‌رسد و جمعیت ۴۰ سال به بالای ایران با رشدی ۱۰۸ درصدی حدود ۲۶ میلیون و ۲۰۰ هزار نفر خواهد شد؛ به این معنا که از میان هر سه نفر یک نفر در این رده سنی قرار خواهد داشت (۸).

بحث

همزمان توسعه یافتگی و سالخوردگی جمعیت قرار دارد (۱۶).

سالمند شدن جمعیت فرایندی است که در آن اشخاص پیر و مسن سهم بیشتری از کل جمعیت را شامل می‌شوند (۱۶). گذار در ساختار سنی در اثر سالخوردگی جمعیت، تأثیر عمیقی بر طیفی از شرایط اقتصادی، اجتماعی و سیاسی خواهد گذاشت. استمرار باروری در سطح جایگزینی (یعنی هر زوج فقط دو فرزند برای جایگزینی خود می‌آورند) یا زیر سطح جایگزینی در نهایت نه تنها به کاهش جمعیت واقع در سنین کار و فعالیت بلکه به کاهش کل جمعیت نیز منجر خواهد شد. متأسفانه هم اکنون ایران در حال تجربه‌ی باروری زیر سطح جایگزینی است و چشم انداز جمعیت کشور گرایش به سالخوردگی دارد. در واقع با توجه به ثبات نسبی درصد کم سالان (زیر ۱۵ ساله ها) در جمعیت به تدریج از درصد جمعیت بالقوه فعال (۱۵-۶۴ ساله) کاسته شده و بر درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر افزوده خواهد شد (۲۱، ۲۶).

تبعات سالمند شدن جمعیت بسیار مهم هستند، در نتیجه فشاری که از سوی سالخوردگان به خصوص سالخوردگان فاقد پس‌انداز به جمعیت در سنین فعالیت وارد خواهد شد، شرایطی پیش می‌آورد که می‌تواند به شدت پیامدهای منفی توسعه‌ای داشته باشد. به علاوه یکی دیگر از مشکلات کم جمعیت، پیری و در نتیجه عدم نشاط اقتصادی اجتماعی آن‌هاست (۲۲، ۲۸).

از سوی دیگر ما در چشم انداز بیست ساله ۱۴۰۴، یک جمعیت ۱۲۰ میلیونی مورد نیاز داریم، آن هم یک جمعیت جوان ۱۲۰ میلیونی و نه یک جمعیت سالخورده ۸۰ میلیونی. این مسئله قطعاً چشم انداز بیست ساله ۱۴۰۴ کشور ایران را با مشکل مواجه خواهد کرد. اقتدار امروز کشور ما، مرهون جوانانی است که حاصل سیاست‌های توسعه جمعیتی اوایل انقلاب بوده‌اند و لذا لازمه وصول به

نیروی انسانی با ارزش‌ترین دارایی جامعه انسانی تلقی می‌گردد و می‌تواند به عنوان یکی از عوامل اساسی در رشد اقتصادی به شمار آید (۲۲، ۲۳). لذا گروهی از اقتصاددانان، جمعیت را به عنوان عامل تأمین‌کننده نیروی انسانی جامعه، نه تنها آن را در توسعه یافتگی عامل منفی، نمی‌دانند بلکه با توجه به اهمیت و نقش اساسی سرمایه انسانی در پیشرفت اقتصادی جوامع آن را به عنوان عامل اصلی و مثبت معرفی می‌کنند (۲۴، ۲۵). در حقیقت رشد جمعیت، مایه حیات و توسعه یک کشور است و رشد اقتصادی و افزایش جمعیت دو بال یک پرنده و لازم و ملزوم یکدیگر اند که اگر کشورهای در حال توسعه به آن توجه نکنند و رشد جمعیت خود را از دست بدهند نمی‌توانند به رشد اقتصادی خود ادامه دهند (۲۲، ۲۶). بنابراین جمعیت با به کارگیری مناسب منابع توسعه و ترکیب سرمایه و زیر ساخت‌ها، می‌تواند عامل رشد کشورها باشد (۳).

از دیگر نتایج مثبت افزایش جمعیت، می‌توان افزایش عرضه نیروی کار و افزایش پس‌اندازها را نام برد؛ چرا که کودکان متولد شده در سال‌های باروری بالا، وارد زندگی بزرگسالی می‌شوند و در گروه سنی جمعیت فعال قرار می‌گیرند (افزایش عرضه نیروی کار) و لذا افزایش جمعیت در سن کار، پتانسیل بیشتری برای کسب و پس‌انداز پول فراهم می‌کند. بنابراین در این مرحله حجم پس‌اندازها بیشتر خواهد شد که به نوبه خود پس‌اندازهای ملی را افزایش خواهد داد (۱۵، ۲۷).

در دهه‌های گذشته در کشور ایران، باروری طی مدت کوتاهی به طور سریع کاهش یافت، در حالی که قبل از وقوع این پدیده، میزان نرخ رشد جمعیت بالا بود. پیامد این تحول این است که ما در مدت زمانی کوتاهی با تعداد زیاد جمعیت سالخورده مواجه شویم و تأسف‌انگیزتر اینکه این تغییرات در شرایطی اتفاق افتاده است که کشور در چالش

پرورش نیروی کار، ضابطه‌مندی عزل و نصب‌ها، بهینه‌سازی مدیریت و نیز شفاف‌سازی اهداف و ابزارها نیز ضروری است. لذا جمعیت زیاد در یک مدیریت کارآمد اقتصادی، نه تنها تهدید نیست، بلکه به عنوان یک فرصت بی‌نظیر تلقی می‌شود.

نتیجه‌گیری

اتخاذ سیاست‌های تحدید موالید در ایران باعث شده است که علاوه بر کاهش باروری، جمعیت کشور را نیز به سمت سالمندی سوق دهد. در صورتی که کشور ایران، آهنگ نزولی رشد جمعیت خود را تحدید ننماید، در چند سال آینده با مشکل بزرگ پیری جمعیت و کاهش خطرناک جمعیت روبرو خواهد شد. کاهش جمعیت و وارونه شدن هرم جمعیتی در ایران، مشکلات و چالش‌های قابل ملاحظه ای را برای توسعه پایدار در کشور به وجود می‌آورد. بنابراین ساختار جمعیت سالخورده آینده ایران و اتخاذ سیاست‌های تشویق باروری باید در مرکز توجهات قرار گیرد.

حمایت مالی

تأمین مالی پژوهش توسط تیم تحقیق انجام شده است.

ملاحظات اخلاقی

تمام ملاحظات اخلاقی در ارائه نتایج مطالعات توسط تیم پژوهش رعایت شده است.

تضاد منافع

هیچ گونه تعارض منافی در جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل مطالب این مطالعه وجود نداشته است.

تشکر و قدردانی

بدین وسیله از تمامی نویسندگانی که از مقالات آن‌ها در این مطالعه مروری استفاده شد، قدردانی می‌گردد.

اهداف چشم‌انداز، داشتن جمعیت بزرگی از جوانان است که خود مبتکر باشند و این به معنای سرمایه‌گذاری بیشتر برای داشتن جمعیت جوان بیشتر و کیفی‌تر است (۲۹).

در نهایت اینکه، رشد جمعیت به خودی خود مشکل اساسی نیست و حتی در مقایسه با عوامل دیگر (عدم کارایی، عدم بهره‌وری، عدم مدیریت منابع و...) اثرات خالص و معکوس رشد جمعیت بر توسعه بسیار کوچک است، حتی در ارتباط بین رشد جمعیت و پیامدهای زیست محیطی، در هر دو دوره کوتاه مدت و بلند مدت رشد جمعیت، هیچ اثری بر تخریب محیطی نداشته است (۲۳، ۳۰، ۳۱). به علاوه اغلب مدل‌های توسعه نیز رشد جمعیت را به عنوان محرک توسعه مطرح می‌کنند و از آن به عنوان پیش شرط توسعه یاد می‌کنند. لذا می‌توان گفت که رشد جمعیت نه تنها نامطلوب نیست بلکه برای بسیاری از جوامع در حال توسعه مطلوب و جزء ضروری تسریع توسعه اقتصادی است (۳، ۵، ۲۳). در واقع رشد جمعیت بالا علت اصلی سطح زندگی پایین در کشورهای در حال توسعه نیست، بلکه علت اصلی نظام اقتصادی - اجتماعی داخلی و بین‌المللی است. برخی هم عقیده دارند که مسئله جمعیت یک مسئله انحرافی می‌باشد که به جهت عقب‌نگه داشتن ملل فقیر توسط دول غنی عنوان می‌شود (۳، ۳۲).

در کشور ایران نیز بایستی با استفاده از منابع داخلی و سرمایه‌گذاری خارجی به تولید و اقتصاد رونق بخشید و همچنین با توجه به اینکه یکی از معضلات جمعیتی اکثر کشورهای جهان سوم مشکل توزیع نامتعادل آن است، ضرورت دارد در تدوین برنامه‌های ملی و سیاست‌های کلان به این امر توجه کافی به عمل آید. همچنین از آنجا که نیروی انسانی در فرایند تغییر و تحولات اقتصادی و برنامه‌ریزی‌های توسعه، نقش اول را بر عهده دارد، با عنایت به فراوانی و ارزانی نسبی نیروی کار در ایران به منظور حداکثر بهره‌وری از این نیروی انسانی، اصلاح ساختارهای تربیت و

References

1. Sadeghi R. Changes in the age structure and the emergence of the population window in Iran: economic consequences and policy requirements. *Quarterly Journal of Women's Strategic Studies*. 2012; 55(91): 95-150.
2. Ghias M. *Population and Family Health*, Tehran, Kankash; 2010.
3. Maleki B. *Economic Planning and Development*, Tehran, Jihad Daneshgahi Publishing Organization; 2009.
4. Taleghani Gh. *Development Management*, Tehran, Alam and Adab Publications; 2008.
5. Hosseini H. *An Introduction to Economic and Social Demography and Family Planning*, Hamedan, Bo Ali Sina University Press; 2004.
6. Janghorban, R., Latifnejad Roudsari, R., Taghipour, A., Abbasi, M. A Review of the Concept and Structure of Sexual and Reproductive Rights in International Human Rights Documents. *The Iranian Journal of Obstetrics, Gynecology and Infertility*, 2014; 17(100): 16-26.
7. Ghanbari A. *Economic Development and Human Development*. Tehran, Challenge; 2012.
8. Mahmoudi MJ. *Demographic Changes, Challenges Ahead and the Need to Revise Iran's Population Policies*. *Socio-Political Quarterly*; 2010.
9. Yasuri M. Study of the geographical distribution of the population of Iran, futurism, problems and strategies. *Population Quarterly*; 2010.
10. Mushfaq M, Mirzaei M. Age Transfer in Iran: Age Population Developments and Socio-Demographic Policies. *Jamiat Quarterly*; 2010.
11. Khoshbin, S. Chapter Eleven, Speech Four, Family Planning. *Comprehensive Public Health Book (PDF)*. Ministry of Health and Medical Education.
12. Etaat J. *Population and Sustainable Development in Iran*, *Social Welfare Quarterly*. 2011; 11(42): 7-36.
13. Babajani K. Study of Economic, Social and Demographic Characteristics of the Elderly in Iran Past, Present and Future. *Economic Statistics Research Group, Statistics Research Institute*; 2008.
14. Hosseini H. Comparative study of fertility transition and population aging in four selected countries of the Middle East and North Africa. *Book of the month of social sciences*; 2011.
15. Khastar H. *The Role of Workforce Age Structure in Human Resource Planning: Imaging the Challenge of Workforce Aging*. *Jamiat*; 2010.
16. Rahaei B. *Population and Demographic Policies*; 2012.
17. Statistics Center of Iran, available at: http://www.amar.org.ir/Portal/s/0/Files/abstract/1390/sarshomari90_nahaii.pdf.
18. Fanny Z. *An Introduction to Development, Globalization and Sustainability*, Tehran, Geographical Organization of the Armed Forces; 2009.
19. Zare B. *Economic and social demography*, Tehran, Samat; 2005.
20. Baqer Zadeh AA. *Reproductive health (along with family and population planning issues)*, Tehran, Sepid Barg; 2012.
21. Motie Haqshenas N. *Iranian Population Changes in the Past, Present, Future*. *Panjereh Weekly*. 2010.
22. Specialized and scientific meeting of the second harvest quarterly. *Requirements and requirements of population policy in Iran*. *Socio-Political Quarterly*; 2010.
23. Lashkari M. *Population, Development and Interactions*. Cooperative. 1997.
24. Khatib MA. *Underdeveloped Economics and Theories of Economic Development*, Tehran, Practice; 2005.
25. Ziaee Bigdeli MT, Kalantari S, Alizadeh Aqdam Mohammad Baqer. "Relationship between total fertility rate and economic and social development", *Social Welfare Quarterly*. 2006; 21(5): 133-140.
26. Askari M. *The Impact of Oil Revenues on the Establishment of a Rentier Government and Democracy*. *Quarterly Journal of Political Science*. 2010; 13: 181-198.
27. Azimzadeh Ardebili, F, Jalali, Z. *Pathology of the Birth Control Policy and Family Planning Law*. *Biannual Journal of Family Law And Jurisprudence*, 2018; 23(68): 125-151.
28. Zeraatgar AA. *Classical Methods of Population Study*.
29. Latifi Gh, Sajjadinejad S, Jafarzadeh S, Valizadeh K, Hemmati Rezvan, Tajpour A. *Study of youth unemployment in Baft city in the years 80 to 87*. *Social Science Month Book*; 2011.
30. Akrami A. *Golden Book of Economic Development and Planning*, Tehran, Golden Pooyandeh and Payame Noor University; 2011.
31. Shahrivari N. *The Dialectic of Population and Development, Population and Development with Emphasis on Iran*. *Book of the Month of Social Sciences*; 2011.
32. David MH. *Society and Population*, Babolsar, Mazandaran University. Translator Jacob Humble; 2001.

Review Article

A Critique of the Consequences of Birth Control Policies in Iran: A Review Study

Seyede Fatemeh Nosrati Hadi Abad¹, Seyed Majid Sadrzadeh², Fatemeh Zahra Karimi^{3, 4*}

¹ MSc in Midwifery, School of Nursing and Midwifery, Mashhad University of Medical Sciences, Mashhad, Iran

² Assistant Professor, Faculty of Medicine, Mashhad University of Medical sciences, Mashhad, Iran

³ Assistant Professor, Nursing and Midwifery Care Research Center, Mashhad University of Medical Sciences, Mashhad, Iran

⁴ Faculty of Nursing and Midwifery, Mashhad University Medical of Medical Sciences, Mashhad, Iran

Received: 22 September 2021

Accepted: 21 October 2021

Abstract

Introduction: Today, demographic changes affect almost all aspects of human life and they are one of the main forces influencing socio-economic, cultural, political, and technological changes around the world. Iran has faced a large population in recent years, and as the simplest solution, birth control policies have been adopted, which has had a significant impact on the development process. The present study aims to analyze the consequences of birth control policies in Iran.

Materials and Methods: In this narrative review, documents without a time limit and using the keywords population, family planning, birth control policy, fertility and Iran, alone or in combination in the Persian and English databases such as: PubMed, Scopus, Magiran, SID, Google Scholar and the websites of the Ministry of Health and Medical Education, the Supreme Council of the Cultural Revolution, the Statistics Center of Iran, the Research Center of the Islamic Consultative Assembly, the World Health Organization and the United Nations were searched. The documents were summarized and critiqued.

Results: Adoption of birth control policies in Iran has led to a decline in fertility, aging population and inverted population pyramid in Iran the, which significant problems and challenges has created for sustainable development in the country.

Conclusion: If Iran does not limit the declining rate of population growth, in the next few years, it will face both the problem of dangerous population decline and population aging, which will have many economic and social consequences for the country. Therefore, the fertility rate and structure of the elderly population in Iran should focus and it seems necessary to adopt policies to encourage fertility.

Keywords: Population, Birth control policy, Family planning, Fertility, Iran

---